

บทที่ ๒

ความหมายของการอ้างอิงและสารสำคัญในนิราศสมัยใหม่

ในบทนี้จะกล่าวถึงความหมายของการอ้างอิง และสารสำคัญในนิราศสมัยใหม่จากตัวบทที่นำมาศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ก่อนที่จะวิเคราะห์รายละเอียดเรื่องลักษณะการอ้างอิงที่หลากหลายและความสัมพันธ์กับการสื่อสารและสร้างอารมณ์สะท้อนใจในบทต่อไป

๒.๑. ความหมายของการอ้างอิง

โดยทั่วไปพจนานุกรมทั้งไทยและต่างประเทศอธิบายความหมายของ การอ้างอิง (allusion) ว่าเป็นการกล่าวอ้างอิงไปถึงบุคคล เหตุการณ์ นิทาน วาทะสำคัญ ประวัตินิหรือนวนกรรมอื่นซึ่งอยู่นอกเรื่องที่เขียน โดยการเอ่ยแต่เพียงสั้นๆ หรือแสดงนัย ไม่มีคำอธิบายยาวความ เช่น พจนานุกรมศัพท์ทางวรรณกรรม ของราชบัณฑิตยสถาน อธิบายความหมายของ การอ้างอิง (allusion) ว่า

เป็นการกล่าวถึงเรื่องอื่นนอกเรื่องที่เขียน เช่น กล่าวถึงบุคคล เหตุการณ์ นิทาน หรือนวนกรรมอื่นๆ

การอ้างอิงเป็นการแสดงความรอบรู้ของผู้เขียน จุดประสงค์ทั่วไปของการอ้างอิง เพื่อที่จะขยายงานเขียนนวนกรรมนั้นให้ชัดเจน หรือให้ถ้อยคำมีน้ำหนักหรือให้น่าสนใจ ประทับใจยิ่งขึ้น และการอ้างอิงอาจจะทำให้งานเขียนนั้นดีเด่นลึกซึ้ง ผู้เขียนมักคาดหวังว่าผู้อ่านมีพื้นฐานความรู้ร่วมกับผู้เขียน และมีความรู้เกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางวรรณคดีที่ใช้กันอยู่ทั่วไป ตลอดจนมีความสามารถที่จะเข้าใจเรื่องที่น่ามาอ้างอิงนั้นได้ด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕ : ๑๓ - ๑๔)

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ของราชบัณฑิตยสถาน อธิบายความหมายและผลของการอ้างอิง ดังนี้

การที่ผู้แต่งกล่าวอ้างอิงไปถึงบุคคล เหตุการณ์ นิทาน วาทะสำคัญ ประวัตินิหรือนวนกรรมอื่นซึ่งอยู่นอกเรื่องที่เขียน โดยการเอ่ยแต่เพียงสั้นๆ ไม่มีคำอธิบายยาวความ ผลได้ที่สำคัญของการใช้การอ้างอิงก็คือ การเพิ่มพลังให้และสร้างความเข้าใจชัดให้แก่ข้อความนั้นๆ เพราะเป็นการช่วยสร้างความเข้าใจในสิ่งใหม่ได้

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดชานวิจัย

วันที่..... F-2 กค 2555

เลขทะเบียน..... 245840

เลขเรียกหนังสือ.....

อีกประการหนึ่ง การอ้างถึงยังเป็นการเตือนให้ผู้อ่านระลึกได้ว่า อุบัติการณ์ต่างๆ ในโลกนี้มีหลายสิ่งที่เป็นสัจธรรมยั่งยืนอยู่ในธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะกาลเวลาจะล่วงไปเพียงไร ยังมีเรื่องเกิดใหม่ที่ซ้ำเหมือนเรื่องเก่าที่เคยบังเกิดมา ครั่งแล้วครั่งเล่า

อย่างไรก็ตาม ผลที่สำคัญที่สุดในด้านศิลปะการแต่งของการอ้างถึงก็คือ การที่บอกเล่าได้มากโดยพูดแต่น้อย (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒ : ๘๗)

นอกจากนี้ นิตยา มาศะวิสุทธิ์ กล่าวถึงประโยชน์ของการใช้การอ้างถึงเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสร้างและเสพกวีนิพนธ์ว่า

การใช้ allusion จะมีผลในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก และความหมายของบทกวีนิพนธ์ได้เพียงไรนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถของกวีแต่เพียงฝ่ายเดียว ผู้อ่านจะต้องพร้อมด้วย กล่าวคือ จะต้องมีความรู้พื้นฐานทางวัฒนธรรมอันเป็นแหล่งกำเนิดของบทกวีนิพนธ์นั้นๆ พอสมควร เป็นต้นว่าควรจะมีความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์หรือบุคคลในประวัติศาสตร์ วรรณคดี คัมภีร์ศาสนา หรือเทพปกรณัม (Mythology) ฯลฯ ของวัฒนธรรมนั้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นขุมทรัพย์อันล้ำค่าที่กวีจะนำมาใช้ เพื่อให้บทกวีนิพนธ์ของเขาสื่อความหมายได้ดีที่สุด (นิตยา มาศะวิสุทธิ์, ๒๕๔๐ : ๓๕)

The Oxford English Dictionary ให้คำจำกัดความของ allusion ว่าเป็นการอ้างอิงชนิดหนึ่งที่มีความพิเศษโดยไม่ได้กล่าวอย่างตรงๆ ดังนี้ "a reference, especially a covert, implied, or indirect one" (R.E. Allen, 1990 : 31)

เช่นเดียวกับ William Irwin แสดงความเห็นไว้ในบทความ "What Is an Allusion" ว่า "allusion is a type of reference, but, as we shall see' in just what way it must be covert' implied' or indirect is a matter of some dispute." (William Irwin, 2001 : 287)

นอกจากนี้ M.H. Abrams ยังกล่าวว่า "The current term intertextuality includes literary echoes and allusion as one of the many ways in which any text is interwoven with other texts." (M.H. Abrams, 2005 : 11) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การอ้างถึง (allusion) เป็นวิธีการหนึ่งในหลายวิธีที่จะปฏิสัมพันธ์ต่อบทใดต่อบทหนึ่งกับต่อบทอื่นเข้าด้วยกัน สอดคล้องกับแนวคิดของสหบท (intertextuality)

ทั้งนี้ กัญญา วัฒนกุล อธิบายคำว่า สหบท (intertextuality) ไว้ว่า

คำว่าสหบทถูกบัญญัติขึ้นเป็นครั้งแรกในทศวรรษที่ ๑๙๖๐ โดยจูเลีย คริสเตวา สหบทมีพื้นแนวคิดที่ว่า ไม่มีความเริ่มแรก (originality) อย่างแท้จริง ในตัวบทต่างๆ เนื่องจาก ตัวบทหนึ่งๆ ย่อมได้รับอิทธิพลจากงานที่ถูกสร้างขึ้นก่อนหน้า ไม่ว่าจะผู้เขียน จะจงใจ นำองค์ประกอบจากตัวบทอื่นมาประยุกต์ใช้หรือเพียงแต่ได้รับอิทธิพลมา อย่างไม่รู้ตัวก็ตาม เมื่อผู้อ่านลงมืออ่านงานชิ้นหนึ่ง ผู้อ่านไม่ได้เข้าไปรับรู้โลกของตัว บทเดียว ทว่าผู้อ่านจะได้พบกับโลกของตัวบทอื่นๆ ซ้อนทับกันอยู่ภายในตัวบทหลัก นั้น ดังนั้นจึงเท่ากับว่าตัวบททุกชิ้นล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตัวบทอื่น และการศึกษาสายสัมพันธ์ของตัวบทหลักกับตัวบทอื่นๆ จะทำให้เข้าใจความหมายที่ ตัวบทหลักสื่อออกมา เนื่องจากผู้อ่านมิได้กำลังปฏิสัมพันธ์กับงานเพียงชิ้นเดียว แต่กำลังเข้าไปสัมผัสกับเครือข่ายของตัวบท (กัญญา วัฒนกุล, ๒๕๕๐ : ๑๒ – ๑๓)

จากคำจำกัดความของนักวิชาการไทยและต่างประเทศแสดงให้เห็นว่า การอ้างถึงเป็นกลวิธี ทางวรรณศิลป์ชนิดหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการอ้างอิง (reference) และสหบท (intertextuality) ซึ่งมีส่วนช่วยในการสื่อสารความหมาย สร้างความเข้าใจชัดให้กับสาร อีกทั้งยังเพิ่มพลังในการ ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของตัวบทจากการเชื่อมสัมพันธ์กับสิ่งที่นำมาอ้าง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จึงใช้คำว่า “การอ้างถึง” ในความหมายที่กว้างกว่าคือรวมความหมายของ การอ้างอิง (reference) และ แนวคิดสหบท (intertextuality) เข้าไว้ด้วย

สิ่งที่กวีนำมาใช้ในกลวิธีการอ้างถึงนั้นมีหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น วรรณคดี บุคคล เหตุการณ์ นิทาน ตำนาน วาทะสำคัญ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ตลอดจนศาสนาและ เทพปกรณัม เพื่อความชัดเจนในการวิเคราะห์ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะจำแนกลักษณะการอ้างถึง ดังนี้

๑. การอ้างถึงวรรณกรรมอื่น อันหมายรวมถึงนิทาน ตำนาน เทพปกรณัม และเพลง เป็นการ อ้างถึงตัวบทวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น ตัวละคร เหตุการณ์ ฉาก ถ้อยคำโวหาร และ สาระสำคัญของเรื่องนั้นๆ

๒. การอ้างถึงบุคคล เป็นการอ้างถึงบุคคลที่ปรากฏหลักฐานว่ามีชีวิตจริงในประวัติศาสตร์

๓. การอ้างถึงเหตุการณ์ เป็นการอ้างถึงเหตุการณ์ที่ปรากฏหลักฐานในประวัติศาสตร์

นอกจากนี้ ยังอาจกล่าวได้ว่า การอ้างถึงเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่มีส่วนสำคัญใน วัฒนธรรมการสร้างเสพวรรณกรรม กวีในฐานะ “ผู้สร้าง” ใช้การอ้างถึงในการสื่อสารช่วยขยาย ขอบเขตของเนื้อหา เพิ่มพลังและสร้างความเข้าใจที่แจ่มชัด ตลอดจนการถ่ายทอดอารมณ์และเน้น ย้ำความรู้สึกสะเทือนใจของกวีด้วยการเก็บซ่อนเรื่องราวและอารมณ์ความรู้สึกที่มากมายไว้ใน การอ้างถึงด้วยถ้อยคำเพียงน้อยนิด เมื่อผู้อ่านในฐานะ “ผู้เสพ” สามารถสัมพันธ์ความรู้และ ประสบการณ์ของตนไปพร้อมกับกวีได้ จะทำให้เกิดความเข้าใจสารที่กวีต้องการนำเสนอและมี พลังกระทบจิตใจอันเกิดจากการแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ร่วมกัน

๒.๒. ความหมายของนิราศสมัยใหม่

นิราศสมัยใหม่ คือ กวีนิพนธ์สมัยใหม่ที่นำขนบของวรรณคดีประเภทนิราศ คือ การเดินทาง หรือการเคลื่อนที่ของเวลา การถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก และการพรรณนาธรรมชาติ แสดงความ คิดเห็นต่อสิ่งที่ได้พบเห็นระหว่างเดินทาง และวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นไปของสังคมมาปรับใช้ใน เนื้อหาของตน ดังที่ ญัฐกาญจน์ นาคนวน กล่าวถึงลักษณะของนิราศสมัยใหม่ว่า

นิราศสมัยใหม่จะมีการขยายขอบเขตเนื้อหาของการคร่ำครวญ จากที่เคย คร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รักมาเป็นการคร่ำครวญถึงธรรมชาติและจิตวิญญาณความ เป็นมนุษย์ ตลอดจนแสดงทัศนะในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อปลุกเร้า และชี้แนวทาง ความคิดต่อสังคมให้เพื่อนมนุษย์เกิดความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของ ธรรมชาติ รวมถึงระบบคุณค่าทางจิตใจ (ญัฐกาญจน์ นาคนวน, ๒๕๔๗ : ๓ - ๔)

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ กำหนดขอบเขตของการศึกษาวิจัยโดยเลือกศึกษากวีนิพนธ์สมัยใหม่ที่มี ลักษณะเป็นนิราศตามความตั้งใจของกวีที่ระบุชัดเจนจากการตั้งชื่อกวีนิพนธ์เล่มนั้นๆ ได้แก่ ลำนำภูกระดึง และนิราศนครศรีธรรมราช (บางกอกแก้วกำสรวล) ของอังคาร กัลยาณพงศ์ ม้าก้านกล้วย : ฝันแรมร้างนิราศชีวิตจริงและกลอนกล่อมโลก : นิราศรักมือแห่งสันติภาพ นิราศรบดินแห่งสงคราม ของไพโรจน์ทร์ ขำวงาม และโคลงนิราศแม่เมาะ ของก้องภพ รื่นศิริ ส่วนนิราศสมัยใหม่อีก ๒ เรื่อง คือ เขียนแผ่นดิน ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และหมายเหตุร่วม สมัย ของไพบูลย์ วงษ์เทศ แม้กวีจะไม่ได้ตั้งชื่อว่าเป็นนิราศ แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาแล้วพบว่า กวีใช้การเดินทางหรือการเคลื่อนที่ของเวลา การถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกและการพรรณนา ธรรมชาติ การแสดงความคิดเห็นต่อสิ่งที่พบเห็นระหว่างเดินทาง และการวิพากษ์วิจารณ์ความ เป็นไปของสังคมเช่นเดียวกันกับที่ ญัฐกาญจน์ นาคนวน ได้ศึกษาไว้

นิราศสมัยใหม่ที่เลือกศึกษานั้น มีลักษณะเนื้อหาที่หลากหลาย กล่าวคือ เนื้อหาคร่ำครวญถึงนางผู้เป็นที่รักผสานกับการแสดงออกถึงความรักและความห่วงแหนมรดกทางวรรณศิลป์ของไทย ในโคลงนิราศแม่เมาะ บทบันทึกการเดินทางที่รวบรวมความงดงามบนผืนแผ่นดินได้ร่วมพระบรมโพธิสมภารที่นอกจากจะแสดงความจงรักภักดีแล้ว ยังแสดงถึงความรักความห่วงแหนสมบัติอันทรงคุณค่าของผืนแผ่นดินไทยในเขียนแผ่นดิน บทบันทึกอารมณ์สะท้อนใจจากเหตุการณ์ทางการเมืองในหมายเหตุร่วมสมัย การถ่ายทอดอารมณ์โยยหาความสุขและความงดงามของสังคมในม้าก้านกล้วย การถ่ายทอดอารมณ์กับความเป็นไปของโลก สงครามและสันติสุขบนโลก ในกลอนกล่อมโลก การถ่ายทอดอารมณ์คร่ำครวญถึงความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและความตกต่ำทางจิตวิญญาณของมนุษย์ในลำนำภูกระดึง ตลอดจนบทบันทึกช่วงชีวิตและอารมณ์คร่ำครวญถึงความเสื่อมโทรมของสังคมเมืองในบางกอกแก้วกำศรวล

นอกจากลักษณะเนื้อหาที่หลากหลายดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏลักษณะการอ้างถึงที่น่าสนใจ อันมีผลต่อการสื่อสารสำคัญและการสร้างอารมณ์สะท้อนใจเพียงพอที่จะเป็นตัวอย่างในการศึกษาวิจัย

๒.๓. สารสำคัญในนิราศสมัยใหม่

ในเบื้องต้นจะขอวิเคราะห์เนื้อหา และสารสำคัญของนิราศสมัยใหม่แต่ละเรื่องเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจจุดประสงค์หลักในการแต่ง ตลอดจนสังเขปลักษณะและความน่าสนใจของการใช้กลวิธีการอ้างถึงในการสื่อสารและการสร้างอารมณ์สะท้อนใจของกวีก่อน

๒.๓.๑. ลำนำภูกระดึง และบางกอกแก้วกำศรวล : การจรจรโลงโลกกับการกอบกู้จิตวิญญาณมนุษย์

อังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นกวีไทยร่วมสมัยยุคแรกๆ ที่สร้างสรรค์นิราศเรื่องยาวคือ ลำนำภูกระดึง และบางกอกแก้วกำศรวล หรือนิราศนครศรีธรรมราช ได้อย่างน่าสนใจ ความแปลกใหม่ของผลงานนิราศทั้ง ๒ เรื่องคือ การขยายขอบเขตความคิดและเนื้อหานิราศไปสู่การคร่ำครวญถึงความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและ การคร่ำครวญถึงความเสื่อมทรามของมนุษย์ ประกอบกับการแสดงบทบาทในการชี้แนะแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ ดังที่ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา กล่าวไว้ว่า

นิราศทั้ง ๒ เล่มของอังคาร มีลักษณะแปลกใหม่อันน่าสนใจในฐานะที่เป็นวรรณคดีนิราศ เพราะกวีมิได้พรรณนาถึงความทุกข์อันเกิดจากการขาดไรร่างอันเป็นที่รักเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นชัดเจนว่าความทุกข์อันเกิดจากการไร้ความรักต่อธรรมชาตินั้น ก็มีผลอันเจ็บปวดต่อมนุษย์อันประมาณมิได้เช่นกัน (สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, ๒๕๔๑ : ๖๔)

ลำนำนุฎระดิง เป็นนิราศเรื่องยาวเรื่องแรกของอังคาร กัลยาณพงศ์ ตีพิมพ์เป็นครั้งแรก พ.ศ.๒๕๑๒ จากนั้นกวีได้ขัดเกลางานด้วยตนเองและเพิ่มบทพรรณนาธรรมชาติซึ่งนิราศอีกและตีพิมพ์ฉบับแก้ไขใหม่ใน พ.ศ.๑๕๑๖ รูปแบบการประพันธ์ประกอบด้วยโคลง กลอน และกาพย์ เนื้อหาสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ส่วน ได้แก่ บทประณามพจน์ บทบันทึกการเดินทาง และส่วนท้ายเรื่องเมื่อเดินทางกลับ

ส่วนแรก ได้แก่ บท "นโม พุทธายะ สิทธิ" "นอบน้อมไหว้พระรัตนไตร" "โอมกราบพิมเนศวร์" "ไหว้พระจันทร์" "ไหว้พระอาทิตย์" และ "โอมน้อมไหว้พระสร้อยวดี" เป็นบทประณามพจน์ กวีตั้งบูชาพระรัตนตรัยและเทพเจ้าตามคติฮินดู เพื่อขอพรในการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์ ขอให้ตนเองดำรงความเป็นกวีตลอดไปทั้งชาตินี้และชาติหน้า ขอให้กวีนิพนธ์สร้างความสุขสงบให้สังคมโลก และขอให้กวีนิพนธ์เรื่องนี้เป็นอมตะเหนือกาลเวลา

ส่วนที่สองเป็นบทบันทึกการเดินทาง กวีคร่ำครวญถึงความผิดหวังและตัดพ้อหญิงคนรักที่ตีจากด้วยเหตุว่ากวีไร้ทรัพย์สมบัติและเกียรติดียศ และจากความเจ็บปวดนี้ทำให้กวีตระหนักถึงกิเลสของมนุษย์ที่ให้ความสำคัญแก่วัตถุมากกว่าจิตใจ กวีจึงหันมาทุ่มเทความรักให้ธรรมชาติ โดยกล่าวชมความงามของธรรมชาติบนนุฎระดิงอย่างละเอียด พร้อมทั้งบริภาษมนุษย์ที่ทำลายธรรมชาติเพราะความมืดบอดมองไม่เห็นคุณค่าและความเสียสละของธรรมชาติ

นอกจากนี้ กวีได้อธิบายสังขธรรมที่ตนได้ค้นพบจากการพินิจความเป็นไปของธรรมชาติตลอดระยะเวลาที่อยู่บนนุฎระดิง ด้วยความอาลัยรักในธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ กวีจึงเปลี่ยนจากการคร่ำครวญถึงนางมาเป็นการคร่ำครวญถึงความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและ ความตกต่ำของจิตวิญญาณมนุษย์ ซึ่งรันทกข์ สัจจพันธุ์ (๒๕๔๔ : ๑๙๑) กล่าวว่า "ความอาลัยและอารมณ์เศร้าสร้อยสะท้อนใจนี้จึงมีระดับลึกกว่านิราศทั่วไปที่แสดงความอาลัยของชายที่พลาดหวังในความรัก ลักษณะเช่นนี้แสดงนวลักษณ์ในงานของอังคาร กัลยาณพงศ์ ซึ่งต่างไปจากบทนิราศทั่วไปอย่างชัดเจน"

ในส่วนท้ายเรื่อง กวีกล่าวถึงการเดินทางกลับจากภูกระดึง กวีกล่าวอำลาธรรมชาติที่เป็นดังมิตรสนิทของตนในบท “อำลาผานกแอ่น” และ “ลาแล้วป่าแกวภูกระดึง” พร้อมทั้งฝากให้เพื่อนมนุษย์ช่วยกันดูแลรักษาธรรมชาติ ศึกษาธรรมะจากธรรมชาติ ใช้พุทธธรรมขัดเกลากิเลสในบท “ฝึกฝนตนเอง” และท้ายที่สุดกวีก็ได้เน้นย้ำปณิธานของตนอีกครั้งว่าจะยอมเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์

บางกอกแก้วกำศรวล เป็นนิราศที่บันทึกเรื่องราวและอารมณ์ความรู้สึกในช่วงเวลาหนึ่งปีที่ กวีเดินทางจากบ้านเกิดที่นครศรีธรรมราชมาศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ และระหว่างที่กวีอยู่ในกรุงเทพฯ ก็เดินทางไปต่างจังหวัด เช่น ไปเที่ยวเขาใหญ่ หรือไปปฏิบัติธรรมที่วัดสวนแก้ว และสุดท้ายก็เดินทางกลับบ้านเกิดอีกครั้งเมื่อมารดาเสียชีวิต เนื้อหาของบางกอกแก้วกำศรวล สามารถแบ่งได้ ๓ ส่วนเช่นเดียวกับลำนำภูกระดึง ดังนี้

ส่วนแรกเป็นบทประณามพจน์ กวีกล่าวขอพรเพื่อสร้างสรรค์กวีนิพนธ์ไว้เป็นสมบัติทางปัญญาแก่เพื่อนมนุษย์

ส่วนที่สอง กวีกล่าวถึงการเดินทางจากบ้านเกิดที่จังหวัดนครศรีธรรมราชมาศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ กวีวิพากษ์วิจารณ์ความแล้งน้ำใจ และความละโมภโลกมาก เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของมนุษย์ในเมืองหลวง วิพากษ์วิจารณ์ความเป็นวัตถุนิยมในสังคมเมือง วิพากษ์วิจารณ์ผู้นำและระบบการเมืองไทย นอกจากนี้กวีได้บันทึกเหตุการณ์สงครามโลกที่ทำให้ประชาชนเดือดร้อนเพราะเกิดภาวะข้าวยากหามากแพง กวีบันทึกชีวประวัติของตนทั้งเรื่องความลำบากยากแค้นของ เด็กต่างจังหวัดที่ต้องมาอาศัยวัดเป็นที่พัก ความเจ็บป่วยที่แทบจะเอาชีวิตไม่รอด ผู้มีพระคุณที่จุนเจือ กวีในยามตกทุกข์ได้ยาก การเดินทางไปปฏิบัติธรรมที่วัดสวนแก้ว รวมถึงการเสียชีวิตของมารดาที่ทำให้กวีต้องเดินทางกลับบ้านหลังจากมาเรียนในกรุงเทพฯ ได้หนึ่งปีเต็ม

ในส่วนสุดท้ายในบท “บทส่งท้าย” กวีเน้นย้ำปณิธานที่จะใช้กวีนิพนธ์สร้างความดีงามในสังคม นำมาซึ่งความสุขสงบ ตลอดจนเป็นเครื่องชี้นำปัญญาและจิตวิญญาณแก่เพื่อนมนุษย์และแสดงความหวังให้นิราศเรื่องนี้เป็นอมตะสืบไป

จากความตั้งใจที่แน่วแน่ของกวีที่จะสร้างสรรค์กวีนิพนธ์เพื่อจรรโลงโลก ชี้นำปัญญาเพื่อนมนุษย์ให้กลับมาเป็นผู้ดูแลรักษาความงดงามและสร้างความสุขสงบให้กับสังคมโลกสืบต่อไป

สารสำคัญของนิราศทั้ง ๒ เรื่องจึงแสดงออกถึงความรักความผูกพันระหว่างกวีกับธรรมชาติที่ทำให้กวีเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์และค้นพบพุทธธรรมอันจะช่วยสร้างความสุขสงบที่แท้จริงให้กับสังคมมนุษย์ นอกจากนี้ กวียังชี้แนะสังคมด้วยการนำเสนอประเด็นเรื่องความตกต่ำทางปัญญาและจิตวิญญาณของมนุษย์ที่ปรากฏผ่านพฤติกรรมที่เป็นปัญหาต่อสังคม เช่น การทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม การเกิดสังคมวัตถุนิยม การเอาใจเอาเปรียบ การทุจริตคอร์รัปชัน รวมถึงการทำสงคราม เพื่อให้สังคมตระหนักในปัญหาและใส่ใจแก้ไข

จากการศึกษาการใช้กลวิธีการอ้างอิงในการสร้างสรรค์นิราศของอังคาร กัลยาณพงศ์ พบการอ้างอิง ๓ ประเภท คือ การอ้างอิงวรรณกรรมอื่น การอ้างอิงบุคคล และการอ้างอิงเหตุการณ์ โดยกวีจะใช้กลวิธีการอ้างอิงเพื่อเชื่อมโยงการวิพากษ์วิจารณ์สังคม เสียดยดี ประชดประชันบุคคลจริงอย่างค่อนข้างรุนแรงที่นอกจากจะแสดงออกถึงอารมณ์ความรู้สึกที่ชิงชังหรือไม่พึงปรารถนาในพฤติกรรมนั้นๆ ยังเป็นการแสดงออกถึงความรัก ความห่วงใย และความปรารถนาดีของกวีที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยความมุ่งหวังให้ผลงานของตนมีพลังที่จะสร้างความกระตือรือร้นให้เพื่อนมนุษย์เกิดสำนึกในการสร้างค่านิยมและพฤติกรรมที่ดีงามในอนาคต

๒.๓.๒. **หมายเหตุร่วมสมัย : ความโศกเศร้าในความสูญเสีย สู่ ความหวังในความยุติธรรม**

หนังสือ **หมายเหตุร่วมสมัย** ของไพบุลย์ วงษ์เทศ เป็นรวมเล่มกวีนิพนธ์เรื่องยาวที่อาจแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ที่ปรากฏชัดว่าเขียนขึ้นต่างกรรมต่างวาระกัน แม้จะมีเนื้อหาในเรื่องเดียวกัน คือ พัฒนาการทางการเมืองของสังคมไทย และเหตุการณ์ล้อมปราบนักศึกษา-ประชาชนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะมุ่งพิจารณาเฉพาะส่วนแรกที่เป็นกวีนิพนธ์เรื่องยาวทั้งสิ้น ๓๕๘ บท ที่ปรากฏในหนังสือ **หมายเหตุร่วมสมัย** ฉบับพิมพ์ครั้งแรก ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ เนื่องจากในส่วนนี้มีลักษณะการอ้างอิงที่หลากหลายชัดเจน และจะขอเรียกส่วนดังกล่าวว่า **หมายเหตุร่วมสมัย**

เนื้อหาของ**หมายเหตุร่วมสมัย** สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ส่วน ส่วนแรก ได้แก่ บท “บวงสรวงวีรชน” บท “บวงสรวงครูกวี” บท “บวงสรวงเทวดา” และบท “เพลงหน้าพาทย์” ในส่วนนี้อาจจัดเป็นส่วนประณามพจน์เฉกเช่นเดียวกับชนบทที่กวีมักจะแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และขอพรให้ประสบความสำเร็จในการประพันธ์ แต่ใน**หมายเหตุร่วมสมัย**นี้ แม้กวีจะตั้งชื่อบทที่สื่อความหมายตามชนบทดังกล่าวก็ตาม แต่เนื้อหากลับแตกต่างออกไป กล่าวคือ กวีแสดงความ

เคารพคุณงามความดีของวีรชนที่อุทิศตนแก่แผ่นดิน การสูญเสียชีวิตในประสบการณ์การต่อสู้ทางการเมืองครั้งนั้นแม้จะนำมาซึ่งความโศกเศร้าอาดูรมากเพียงใด หากแต่ยิ่งเร้าพลังของคนรุ่นหลังให้เกิดความสำนึกในคุณค่าของความยุติธรรม เข้าใจความเลวร้าย ความโหดเหี้ยมและความตกต่ำทางจิตวิญญาณของมนุษย์ พร้อมทั้งฝากความหวังและความคับแค้นไว้กับกฎแห่งกรรมที่เชื่อว่าคนที่ทำความชั่วย่อมต้องชดใช้กรรมของตน

ในส่วนที่ ๒ เป็นส่วนของตัวเรื่อง กวีนำเสนอสารสำคัญของปัญหาความตกต่ำทางปัญญาและจิตวิญญาณของชนชั้นปกครองที่หลงอยู่ในกระแสแห่งอำนาจและอิทธิพลที่ปวง โดยอ้างถึงสารสำคัญจากวรรณคดี และเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เพื่อประโยชน์ในการวางโครงเรื่อง กวีอ้างถึงเรื่องการใช้ความรุนแรงแก้ปัญหาที่มาจากกิเลสจนก่อให้เกิดความเสียหายที่ปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ และเรื่องราวความผิดพลาดของขุนนางชนชั้นปกครองที่สนใจแต่ตัวเองแต่ประโยชน์ส่วนตน ไม่ใส่ใจว่าชาติบ้านเมืองจะเป็นอย่างไร อันเป็นการทำลายบ้านเมืองด้วยน้ำมือตนเอง จนนำไปสู่การเสียดวงศรีอยุธยา ก่อนที่จะวิพากษ์วิจารณ์ความตกต่ำของสังคมในยุคเผด็จการทหารที่นำไปสู่การต่อสู้เรียกร้องของนักศึกษาและประชาชน

การอ้างถึงดังกล่าวทำให้การสื่อสารสำคัญของกวีชัดเจนและมีพลังยิ่งขึ้นเพราะเป็นการสัมพันธ์ประสบการณ์ทั้งจากโลกวรรณคดีและโลกในความเป็นจริงในอดีตสู่ปัจจุบัน

เนื้อหาในส่วนนี้จบลงในบท “พยากรณ์” ที่กวีอ้างถึงเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยาเพื่อสื่อสารเรื่องความวิปริตผิดแปลกของบ้านเมือง ตลอดจนแสดงออกอย่างชัดเจนว่าเรื่องราวความสูญเสียต่างๆ ที่กวีกล่าวมาทั้งหมดนั้นมีคนผิด คือ “คนที่มีมือเปื้อนเลือด” ซึ่งจะต้องได้รับการลงโทษ กวีพยากรณ์ด้วยความเชื่อมั่นและมุ่งหวังว่าคนเหล่านั้นย่อมต้องรับผลตามการกระทำ ในท้ายที่สุดคือ “แม้ที่ซุกหัวนอนก็ไม่มี”

ส่วนสุดท้าย เป็นบท “จบเสร็จ” กวีบอกเวลาสถานที่และเจตนาในการเขียน ทำให้ผู้อ่านทราบได้ชัดเจนว่าเขียนจบที่ประเทศเยอรมัน เมื่อวันที่อังคาร ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนมิถุนายน ปีมะเส็ง ส่วนเจตนาในการเขียนคือ “เพื่อพิทักษ์ศักดิ์ศรีเสรีชน” เพื่อ “ยื่นหยัดสัจจาให้ปรากฏ ว่าเกิดการกำสรดไปทุกหน” ด้วยความ “หวังเพียงเพื่อยุติธรรมจะดำรง” “เพื่อชีวิตสิทธิ์เสรี” รวมถึงเพื่อ “ฝากกวีนี้ไว้ในวันหน้า” อีกทั้ง “อุทิศเพื่อมวลมหาประชาชี”

การอ้างถึงเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ชนิดหนึ่งที่กวีบรรจงเลือกใช้ในนิราศเรื่องนี้ ดังที่สถาพร ศรีสังข์ กล่าวไว้ในหนังสือ กวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย : บทวิเคราะห์และสรณิพนธ์ ว่า

กลวิธีการใช้ภาษาและถ้อยคำของไพบุลย์ใน หมายเหตุร่วมสมัยนั้น ผู้เสพงานจะประจักษ์ชัดในความ “ชำนาญ” และสามารถเลือกใช้กลวิธีได้ เหมือนใจตลอดทั้งเรื่อง ทั้งการอุปมา อุปลักษณ์ การอ้างอิง การใช้ความเปรียบ การสร้างบุคลาธิษฐาน และการยืมคำในวรรณคดีคลาสสิกมาใช้ อย่างสมเหตุสมผล (สถาพร ศรีสังข์, ๒๕๔๔ : ๕๑๖)

จากการศึกษาพบว่า กวีใช้การอ้างถึงวรรณกรรมอื่น การอ้างถึงบุคคล และการอ้างถึงเหตุการณ์ เพื่อเสริมความให้กับสารได้อย่างมีศิลปะและมีพลัง ผู้อ่านที่เคยมีประสบการณ์ร่วมในเหตุการณ์จะสามารถแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกับกวีได้ ในขณะที่ผู้อ่านรุ่นหลังที่ไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์ก็สามารถรับรู้ความเป็นไปของสังคมในมุมมองด้านนิสิตนักศึกษาและประชาชนผู้ต่อสู้ผ่านกวีนิพนธ์เรื่องนี้

๒.๓.๓. เขียนแผ่นดิน : ความงามของแผ่นดิน แต่พระแม่มีขวัญแผ่นดิน

เขียนแผ่นดิน ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นกวีนิพนธ์ที่จัดเป็นนิราศในลักษณะบันทึกการเดินทางของกวี มีเนื้อหาพรรณนาความงามบนผืนแผ่นดินไทย ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ สถานที่ ตลอดจนวิถีชีวิต และศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละจังหวัดในประเทศไทยรวม ๗๓ จังหวัด^{**} สื่อสารให้เห็นความงาม ความสุขสงบ ร่มเย็นของแผ่นดินและประชาชนทั่วประเทศ สะท้อนความสำคัญของสถาบันหลักอันทรงคุณค่า และเป็นที่เคารพศรัทธาทั้งสามสถาบัน คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายกวีนิพนธ์ที่บันทึกความงามความสำคัญของแผ่นดินแต่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในวโรกาสมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕

กวีเริ่มต้นเดินทางไปที่จังหวัดทางภาคใต้ ๖ จังหวัด โดยเริ่มที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นจังหวัดแรกใช้เวลาในช่วงนี้ ๒๐ วัน คือ วันที่ ๔ - ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๓ ดังในโคลงเริ่มต้นที่ว่า

^{**} จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดสระแก้ว และจังหวัดอำนาจเจริญ จัดตั้งขึ้นเป็นจังหวัดในปี พ.ศ. ๒๕๓๖

ไปสวนโมกข์สุราษฎร์แล้ว	ไปยะลา
เขียนแผ่นดินนครา	ถิ่นใต้
นราธิวาสสงขลา	สตูลปัต- ตานีนอ
ยี่สิบวันว่างไร้	จากรั้ววังเรือนฯ

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, ๒๕๕๐ : ๑๕)

จากนั้นก็เดินทางไปและบันทึกเรื่องราวในแต่ละจังหวัด โดยจัดกลุ่มจังหวัดรวมทั้งสิ้น ๑๒ กลุ่ม จนครบทั้ง ๗๓ จังหวัด กล่าวถึงกรุงเทพมหานครในบท “เจ้าพระยา” ในวันอาทิตย์ที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๓๕ รวมเวลาการเดินทางและประพันธ์ ๒ ปี ๔ เดือนโดยประมาณ

กวีกล่าวถึงการวางแผนงานไว้ใน “ดื่มดินกินดาว” ที่เป็นเสมือนคำนำในตอนต้นของหนังสือว่า

ผมตั้งใจว่าจะเขียนแผ่นดินจริงๆ คือมุ่งไปเขียนสิ่งที่เป็นธรรมชาติ ล้วนๆ เช่น ทิวทัศน์อันงดงามเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในแต่ละจังหวัด และเท่าที่ผมเห็นว่าสามารถถ่ายทอดจำลองรูปลักษณ์ อารมณ์ ความรู้สึก ออกมาเป็นบทกวีในขณะนั้นได้ อาจเขียนสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นบ้าง แต่สิ่งนั้นต้องมีค่าและงดงามพอจะจำลองลงเป็นบทกวีได้ด้วย

เหตุที่มุ่งเขียนเฉพาะธรรมชาติเป็นหลักก็ด้วยเห็นว่า สิ่งนี้เป็นต้นฉบับที่แท้จริงของแผ่นดิน กับสิ่งนี้เป็นสิ่งแวดล้อมอันทรงคุณค่าที่มนุษย์มีโอกาสสร้างสรรค์ได้ กลับมีแต่จะทำลายมันลงไป ในนามของคำว่าพัฒนา อย่างน่าเสียดาย

ใครจะไปรู้ว่า น้ำตกที่ผมเขียนวันนี้อาจไม่มีอีกแล้วในวันหน้า เพราะการตัดไม้ทำลายป่าของมือมาร

จึงเป็นความรีบด่วนประการหนึ่งที่ผมต้องไปนั่งเขียนเสียแต่วันนี้ ขณะที่มันยังมีให้เขียนได้อยู่ (เรื่องเดิม)

จากข้อความข้างต้นทำให้กล่าวได้ว่า **เขียนแผ่นดิน** เป็นนิราศสมัยใหม่ที่ประมวล ความงาม ความสำคัญของสถานที่ต่างๆ ในแผ่นดินไทยด้วยศิลปะเชิงวรรณศิลป์ให้ผู้อ่านได้ชื่นชม ความงาม ความสำคัญนั้นๆ อย่างมีสุนทรียรส ก่อให้เกิดความปิติและความรักผืนแผ่นดินถิ่นไทย

อันอุดมด้วยทิวทัศน์ โบราณสถาน ปุชนิยวัตถุ ศิลปหัตถกรรมที่ล้วนเป็นมรดกอันล้ำค่าของแผ่นดินไทย

ในการประมวลความงามและความสำคัญต่างๆ บนผืนแผ่นดินไทยนั้น กลวิธีทางวรรณศิลป์สำคัญอย่างหนึ่งที่กวีนำมาใช้คือ กลวิธีการอ้างถึง ไม่ว่าจะเป็นการอ้างถึงวรรณกรรมอื่น รวมถึงนิทาน ตำนาน และเพลง และการอ้างถึงบุคคลที่นอกจากจะมีส่วนเชื่อมโยงขยายความหมายของเรื่องราวและก่อให้เกิดบรรยากาศร่วมกันระหว่างกวีกับผู้อ่านแล้วกวียังใช้การอ้างถึงทำนองรูปแบบกลอนเพลงเพื่อประโยชน์ทางวรรณศิลป์อีกด้วย

๒.๓.๔. ม้าก้านกล้วย : ความล่มสลายของสังคมเกษตรกรรม กับ ความเลวร้ายของสังคมเมือง

ไพโรรินทร์ ขาวงาม รวบรวมกวีนิพนธ์บทสั้นๆ ที่แต่งในหลายวาระมารวมเล่มตีพิมพ์ นิราศของเขาจึงมีลักษณะเฉพาะที่กวีมิได้ตั้งใจแต่งเป็นนิราศเรื่องยาว แต่กวีตั้งชื่อเรื่องและกำหนดความคิดสำคัญของตัวเล่มให้มีลักษณะของนิราศ คือ **ม้าก้านกล้วย : ควบม้าชีวิตฝันแรมนิราศชีวิตจริง** และ **กลอนกล่อมโลก : นิราศรักมือแห่งสันติภาพ นิราศร้างดินแห่งสงคราม** ซึ่งมีเนื้อหาและสารสำคัญ ดังนี้

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา กล่าวถึงความเป็นนิราศสมัยใหม่ของม้าก้านกล้วย ว่า

ม้าก้านกล้วย มีองค์ประกอบหลายประการตามแบบฉบับของนิราศแต่เดิมมา คือ การเดินทาง การพลัดพราก และความโหยหาอาลัย แต่ **ม้าก้านกล้วย** ก็ได้พัฒนาลักษณะเฉพาะของความเป็นนิราศสมัยใหม่ที่แตกต่างจากนิราศเดิมหลายประการ เช่น การไม่ได้ “จงใจ” แต่งเป็น “นิราศ” เรื่องยาว ประการสำคัญคือ **ม้าก้านกล้วย** เป็นนิราศแห่งความรู้สึกเป็นนิราศทางจิตวิญญาณที่ผูกพันกับสภาพความเป็นจริงของยุคสมัย... การคร่ำครวญอาลัยแรมร้างจากฝันของกวีจึงแทนเสียงคร่ำครวญอันเจ็บสงบของกลุ่มชนอีกมากมายที่ต้องยอมรับความสูญเสียสิ่งมีค่าอันเป็นที่รักยิ่งไปโดยมิสามารถปกป้องไว้ได้ (สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, ๒๕๓๘)

ม้าก้านกล้วย จึงเป็นนิราศที่บันทึกอารมณ์ความรู้สึกของกวีที่คร่ำครวญถึงความตกต่ำของเพื่อนมนุษย์ ความทุกข์ยากของเพื่อนร่วมชะตากรรม คร่ำครวญด้วยความโหยหาความสุขและความงดงามของสังคมเกษตรกรรมที่กลายเป็นอดีตไปแล้ว เนื้อหาแบ่งเป็น ๔ ภาค คือ ภาคนำ : ม้าก้านกล้วย ภาคหนึ่ง : แผ่นดินถิ่นทุ่ง ภาคสอง : แผ่นดินถิ่นเมือง และภาคสาม : แผ่นดินถิ่นใด

ในภาคนำ : ม้าก้านกล้วย เป็นการเกริ่นนำเพื่ออธิบายความหมายว่าม้าก้านกล้วยเป็นสัญลักษณ์ของคนชนบทที่มีความสมถะเรียบง่าย เป็นตัวแทนของชนบทที่อพยพเข้ามาในเมืองหลวงด้วยความหวังว่าจะมีชีวิตที่ดีขึ้น แต่สุดท้ายก็ต้องพ่ายแพ้ กลายเป็นคนแปลกแยกในสังคมเมือง

ในภาคหนึ่ง : แผ่นดินถิ่นทุ่ง กวีพรรณนาความงดงามสังคมชนบทของคนอีสานอันเป็นวิถีชีวิตที่สงบสุขและเรียบง่าย แต่ปัจจุบันกำลังถูกวิถีเมืองคุกคามจนเป็นความล้มสลายของวิถีชีวิตชนบท เมื่อคนชนบทรุ่นหนุ่มสาวต้องละทิ้งถิ่นฐานเข้ามาหางานทำในเมืองเพราะในสังคมวัตถุนิยมเงินเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับความอยู่รอด แม้ในชนบทก็จำเป็นต้องใช้เงิน หากไม่มีงานทำก็ไม่มีเงิน ฉะนั้นจึงต้องอพยพเข้ามาในเมือง เมื่อมาอยู่ในเมืองก็ถูกหล่อหลอมด้วยระบบคิดแบบวัตถุนิยม จิตวิญญาณความเป็นมนุษย์จึงตกต่ำลง

ภาคสอง : แผ่นดินถิ่นเมือง พรรณนาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติด้วยเหตุจากการเติบโตของเมืองที่ขยายความเจริญด้วยการรุกรานธรรมชาติ และความเลวร้ายในสังคมเมืองคือ กรุงเทพฯ เมืองหลวงของประเทศไทยอันเป็นศูนย์รวมความเจริญที่สำคัญที่สุด ไม่ว่าจะทางเศรษฐกิจ การเมืองและการคมนาคมสื่อสาร ด้วยความเป็นแหล่งรวมความเจริญนี้เองที่สร้างช่องว่างความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทนำไปสู่การอพยพมาหางานทำในกรุงเทพฯ ทำให้เกิดการกระจุกตัวของคนจำนวนมาก และใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง สร้างมลพิษให้แก่สภาพแวดล้อม และคุณภาพชีวิตของคนที่อยู่ในเมืองก็ตกต่ำลง นอกจากนั้นการให้ความสำคัญกับวัตถุเงินทองมากกว่าความสำคัญของจิตวิญญาณมนุษย์ การเอาวัดเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ที่อ่อนแอกว่า ทั้งเรื่องการใช้แรงงานเด็ก และอาชีพโสเภณี ที่ล้วนสะท้อนความตกต่ำทางจิตใจของมนุษย์ผู้ขาดไว้ความเมตตาอย่างถึงขีดสุด

ภาคที่สาม : แผ่นดินถิ่นใด ในส่วนนี้กวียอมรับสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและแสดงความหวังว่าในอนาคต สังคมจะเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น

การใช้กลวิธีการอ้างถึงในการสร้างสรรค์ม้่าก้านกล้วยนั้น พบว่ามี ๒ ประเภท คือ การอ้างถึงวรรณกรรมอื่น หมายถึงเพลง โดยกวีจะอ้างถึงเพลงลูกทุ่งเพื่อเป็นสื่อประกอบการคร่ำครวญซึ่งเพลงลูกทุ่งนั้นนอกจากจะสื่อถึงความเป็นชนบทแล้ว ถ้อยทำนองและเนื้อหาในเพลงยังเน้นย้ำความเข้มข้นของความทุกข์ได้เป็นอย่างดี ส่วนการอ้างถึงอีกประเภทหนึ่งคือการอ้างถึงเหตุการณ์ กวีจะอ้างถึงเหตุการณ์เพื่อเชื่อมโยงบริบททางสังคมกับเรื่องราวที่จะวิพากษ์วิจารณ์ ทำให้สารที่ต้องการสื่อมีพลังกระทบใจคนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๒.๓.๕. กลอนกล่อมโลก : ภาวะพบพรากในสงครามและความเป็นไปในโลกทุนนิยม

กลอนกล่อมโลก เป็นผลงานของไพโรรินทร์ ขาวงาม ที่มุ่งถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกในภาวะความเป็นไปของโลก โดยเฉพาะเหตุการณ์สงครามที่พรากความสุขสงบ และชีวิตมนุษย์ไปจากบุคคลที่ตนรัก กวีได้รับแรงบันดาลใจจากเหตุการณ์ก่อการร้ายในประเทศสหรัฐอเมริกา และการทำสงครามที่ยืดเยื้อยาวนานระหว่างประเทศสหรัฐอเมริกากับประเทศอิรัก นอกจากนี้ กวียังวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นไปของสังคมไทยในช่วงเวลาหนึ่งที่คนไทยตื่นตัวกับเหตุการณ์ต่างๆ เช่น เหตุการณ์การใช้งบประมาณมหาศาลปฏิรูปมิทศน์กรุงเทพมหานครให้สวยงามเพื่อการประชุมเอเปกที่ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพ และเหตุการณ์ใช้หัตถ์กระบาด เป็นต้น

กวีแบ่งเนื้อหาตามเวลาที่ผ่านไป ๔ ปี ได้แก่ พฤศจิกายน – ธันวาคม พุทธศักราชสองพันห้าร้อยสี่สิบสี่ มกราคม – กันยายน พุทธศักราชสองพันห้าร้อยสี่สิบห้า มกราคม – ธันวาคม พุทธศักราชสองพันห้าร้อยสี่สิบหก และมกราคม – กุมภาพันธ์ พุทธศักราชสองพันห้าร้อยสี่สิบเจ็ด

สารสำคัญที่กวีต้องการสื่อคือผลร้ายของสงครามที่สร้างความสูญเสียทั้งต่อทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ สงครามสะท้อนความตกต่ำทางจิตวิญญาณที่ถึงขีดสุดมนุษย์ถูกรอบงำด้วยอัตรากำลังและกิเลสจนมองข้ามความเป็นมนุษย์ของเพื่อนร่วมโลก กวีเรียกร้องสันติภาพในสังคมโลก โดยเฉพาะประเทศมหาอำนาจอย่างประเทศสหรัฐอเมริกาที่ทำสงครามเพื่อแสดงอำนาจและขยายอำนาจ นอกจากนี้กวียังวิพากษ์วิจารณ์สังคมวัตถุนิยมที่เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยว่าทำลายคุณค่าของจิตวิญญาณมนุษย์ อีกทั้งวิพากษ์ความเป็นไปของสังคมในช่วงเวลาขณะนั้น เช่น การใช้งบประมาณมหาศาลปฏิรูปมิทศน์กรุงเทพมหานครให้สวยงามเพื่อสร้างความประทับใจแก่ผู้ร่วมประชุมเอเปก การตื่นตัวกับโรคไข้หวัดนก เป็นต้น

ในส่วนท้าย กวีโหยหาความสุขสงบในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม และพยายามชี้แนะให้เพื่อนมนุษย์ใช้หลักธรรมทางศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อไม่ให้ถูกกิเลสครอบงำ และน้อมนำให้เกิดความรักความเมตตาต่อกันและกันเพื่อนำมาสู่ความสันติสุขแห่งโลก บทสุดท้ายกวียะบออย่างชัดเจนว่าเขียนเรื่องนี้เพื่อประท้วงการทำสงคราม

จากการศึกษา พบว่า กวีใช้กลวิธีการอ้างถึงในกลอนกล่อมโลก ๓ ประเภท ได้แก่ การอ้างถึงวรรณกรรมอื่น การอ้างถึงบุคคล และการอ้างถึงเหตุการณ์ โดยการอ้างถึงบุคคลและเหตุการณ์จะพบมากเพราะกวีต้องการเชื่อมโยงถึงบริบทสังคมในช่วงเวลาที่กวีจัดไว้ในเนื้อหา กับสารสำคัญที่กวีต้องการสื่อกับผู้อ่าน ดังจะเห็นได้จากการที่กวีอ้างถึงบุคคลผู้เป็นไม้เบื่อไม้เมากับมาตลอดอย่าง จอร์จ บุช กับ ชัค ดัม ชุตเซน หรือการอ้างถึงเหตุการณ์การทำสงครามระหว่างประเทศสหรัฐอเมริกากับอิรัก การขยายอำนาจทางการเมืองการปกครองของประเทศสหรัฐอเมริกา ไปสู่ประเทศอัฟกานิสถาน เป็นต้น

๒.๓.๖. โคลงนิราศแม่เมาะ : อนุสรณ์แห่งรักของวิศวกรแต่นางในฝัน

โคลงนิราศแม่เมาะ เป็นผลงานของก้องภพ รื่นศิริ วิศวกรผู้มีใจรักวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทย กวีเขียนเรื่องนี้ขึ้นเพื่อเป็น “อนุสรณ์แห่งรักแท้ของวิศวกร...แต่นางในฝัน” ดังปรากฏข้อความดังกล่าวชัดเจนที่หน้าปกหนังสือ ดังนั้น นิราศเรื่องนี้จึงมีเนื้อหามุ่งเน้นการพรรณนาอารมณ์ ความไม่สมหวังในความรัก เมื่อคราวที่กวีต้องเดินทางไกลจากบ้านที่กรุงเทพมหานครไปทำงานที่โรงผลิตไฟฟ้า อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่านิราศเรื่องนี้มีจุดมุ่งเน้นการพรรณนาอารมณ์ เพื่อนำเสนอสารสำคัญคือความมั่นคงในความรักของกวีที่มีต่อนาง แม้จะไม่สมหวังในความรักจากการรอคอยเป็นเวลาดัง ๑๔ ปี แต่นางนั้นยังคงอยู่ในความทรงจำ และความฝันตลอดไป กวีจึงแทรกการคร่ำครวญถึงความรักที่ไม่สมหวังไว้เป็นระยะๆ เช่น

“บางกอกน้อย” น้อยอก	นึกลงเอย เหงาเอย
ฤทธิ์รักสลักรอย	ชอกซ้ำ
รักนางหนึ่งสู้คอย	สิบสี่ ปีนา
ผลลัพท์แผลล็กกล้า	รอดร้ายระทมครัน

ขวัญเอ๋ยขอเอ๋ยเอื่อน	อ้อลา ขวัญเอ๋ย
ให้อยู่เคียงคู่วิวาห์	สุขสัน
ยศศักดิ์สิ่งปรารถนา	ครันครบ นะแม่
ที่จะผินหน้าผัน	ชีพ้องนิรันดร

(ก้องภพ รื่นศิริ, ๒๕๔๙ : ๓ - ๔)

ความเด่นและความเป็นนิราศสมัยใหม่ของโคลงนิราศแม่เมาะนั้นเห็นได้จากการขยายขอบเขตของเนื้อหาโดยให้ความรู้เรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ ตำนาน สถานที่ และบุคคลอย่างละเอียดพร้อมทั้งสอดแทรกการชี้แนะสั่งสอนสังคม เช่น

การกล่าวถึงตำนานเมืองลำปาง กวีให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเมืองลำปางไว้ค่อนข้างละเอียด ตั้งแต่ชื่อเมือง ตราสัญลักษณ์เมือง เจ้าผู้ครองเมือง ตลอดจนวีรบุรุษสำคัญในตำนานเมือง กวีให้ข้อมูลเรื่องชื่อเดิมของเมืองว่าเดิมเรียก “เขกลางคนคร” มีท้าวอนันตยศเป็นผู้ครองนคร ต่อมาเมื่อขยายอาณาเขตข้ามฝั่งจึงมีเมืองเพิ่มขึ้นอีกเมืองหนึ่งเรียกชื่อว่า “อาลัมภางคนคร” ภายหลังจึงเรียกรวมกันว่า “นครลำปาง” และเนื่องจากนครลำปางมีสัญลักษณ์เมืองเป็นไก่สีขาว จึงได้ชื่อว่า “กุกุตนคร” ที่แปลว่าเมืองแห่งไก่อีกชื่อหนึ่งด้วย นอกจากนี้ กวีกล่าวถึงเจ้าผู้ครองนครที่ล้วนมีคุณธรรม สร้างความเจริญรุ่งเรือง นำสุขสู่ราษฎร โดยเฉพาะ “เจ้าสุวรรณทองคำ” จากนั้นกวีกล่าวถึง “หนานทิพย์ช้าง” วีรบุรุษคนสำคัญที่กอบกู้นครลำปางจากการยึดครองของพม่า กวีกล่าวไว้อย่างละเอียดถึงจุดประสงค์ของการกล่าวถึงวีรกรรมที่น่ายกย่องของบรรพชนลำปาง ว่า เพื่อให้ “เป็นเยี่ยงอย่างของผู้รักตัวแดนไทย” (เรื่องเดิม : ๔๔ - ๔๕)

การให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับตำนานประวัติเจ้าแม่สุชาดาที่เกี่ยวข้องกับภูมินามสถานที่ โดยกวีเริ่มกล่าวถึงวัดพระแก้วดอนเต้าว่า เดิมชื่อ วัดม่อนดอนเต้า มีพระเถระผู้เคร่งครัดรูปหนึ่งจำพรรษาอยู่ นางสุชาดา อุบาสิกาผู้ศรัทธาธรรม มีสวนแตงโมอยู่ใกล้วัด จึงนำแตงโมไปถวายพระเถระอยู่บ่อยครั้ง วันหนึ่งนางพบมรดกในแตงโมจึงนำไปถวายพระเถระเพื่อแกะสลักเป็นพระแก้วดอนเต้า หรือพระแก้วมรกต เหตุการณ์นำเศร้าเกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านที่ริษยานางสุชาดาได้ความหว่านางมีความสัมพันธ์ในทางเสื่อมเสียกับพระเถระ นำความเท็จไปทูลเจ้าเมือง เจ้าเมืองหุบเขาไม่ทันสอบสวนความ สั่งประหารนางสุชาดา ตำนานกล่าวไว้ว่าก่อนนางถูกประหาร นางได้อธิษฐานว่า หากนางไม่ผิดขอให้เลือดทุกหยดอย่าได้ตกลงสู่พื้น เมื่อประหารชีวิตแล้วเลือดของนางก็พุ่งสู่ท้องฟ้าทั้งหมด ครั้นเจ้าเมืองทราบข่าวก็สำลักโลหิตสิ้นชีวิตทันที

ในขณะที่กวีเล่าเรื่องตำนานดังกล่าว ก็ได้สอดแทรกที่มาของชื่อสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับตำนาน กล่าวคือ วัดนางเหลียว เป็นสถานที่ที่นางสุชาดาเหลียวมองวัดม่อนดอนเต้าระหว่างเดินไปยังลานประหาร วัดนางสุชาดา คือวัดที่ชาวบ้านสร้างเพื่อเป็นเกียรติและรำลึกถึงนางตรงบริเวณไร่แดงโม และหาดทรายริมแม่น้ำวัง สถานที่ประหาร ชาวบ้านก็เรียกชื่อแห่งนั้นว่า “ท่านางลอย”

การให้รายละเอียดต่างๆ เหล่านี้เป็นการขยายเรื่องราวนิราศให้กว้างขวางขึ้น กล่าวคือผู้อ่านจะได้ความรู้เกี่ยวกับตำนาน ภูมินามสถานที่ที่กวีกล่าวถึงได้เป็นอย่างดี จากนั้นกวีจึงเชื่อมโยงอุทาหรณ์จากเรื่องราวในอดีตเพื่อเป็นประโยชน์แก่คนในปัจจุบัน เกี่ยวกับเรื่องความยุติธรรม

ในตอนท้าย เมื่อกวีคลายความโศกเศร้าจากความผิดหวังได้แล้ว ก็อวยพรให้นางที่รักมีความสุขตลอดไป ด้วยความรักและปรารถนาดีจากใจจริง ในโคลง ๒ บทสุดท้าย กวีบอกนามผู้แต่งและจุดประสงค์ในการแต่งอย่างชัดเจนว่าต้องการอนุรักษ์วรรณศิลป์ของไทย และมุ่งหมายให้เป็นอนุสรณ์แห่งความรักของตน

ความน่าสนใจของโคลงนิราศแม่เมาะอยู่ที่การใช้กลวิธีการอ้างถึงของกวี จากการศึกษาพบว่า กวีใช้การอ้างถึงหลากหลายประเภท ได้แก่ การอ้างถึงวรรณกรรมอื่น การอ้างถึงบุคคล และการอ้างถึงเหตุการณ์ ผู้วิจัยพบว่ากวีใช้การอ้างถึงวรรณกรรมอื่นมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบการอ้างถึงวรรณกรรมอื่นที่ปรากฏในโคลงนิราศแม่เมาะกับนิราศโบราณแล้ว พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน คือ ในโคลงนิราศแม่เมาะนั้นกวีไม่กล่าว อ้างถึงความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากของตัวละครเพื่อเชื่อมโยงและเน้นย้ำความทุกข์ของตนเอง

การทำเช่นนี้ กล่าวได้ว่า กวีมุ่งเน้นจุดประสงค์เพื่อขยายความและขอบเขตเนื้อหาของนิราศให้กว้างขวาง โดยการสอดแทรกความรู้ทางวรรณกรรม พร้อมทั้งหยิบยกเหตุการณ์สำคัญๆ ของเรื่องมากล่าวไว้ แสดงออกถึงความใส่ใจที่จะอนุรักษ์วรรณคดีให้คงอยู่สืบไป การอ้างถึงวรรณคดีบางเรื่องก็สามารถสอดแทรกการชี้แนะเป็นอุทาหรณ์ให้แก่สังคม เช่น โทษแห่งการประพฤตินิดในกาม และโทษแห่งความลุ่มหลงในความรักอันสามารถสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้กับผู้อ่านได้อย่างแยบยล

จากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาและสารสำคัญของนิราศสมัยใหม่ทั้ง ๗ เรื่อง จะพบความสัมพันธ์ของสารที่กวีต้องการสื่อ คือ เรื่องของความรักที่ขยายขอบเขตออกจากการรักเพียงนางผู้เป็นที่รักด้วยการแสดงอารมณ์คร่ำครวญเฉกเช่นเดียวกับนิราศโบราณ เป็นความรักที่กว้างขวางและหลากหลายขึ้น เช่น ความรักความห่วงหาอาลัยเป็นสมบัติล้ำค่าของผืนแผ่นดิน ไม่ว่าจะเป็น ธรรมชาติ สถานที่สำคัญ และศิลปวัฒนธรรม ความรักและความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ ทั้งเพื่อนมนุษย์ร่วมชาติและเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก กวีจึงนำเสนอสารวิพากษ์วิจารณ์สังคม ด้วยการแสดงอารมณ์โกรธ ชิงชัง สมเพช และเสียดสีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของมนุษย์ เพื่อชี้ปัญหาให้เพื่อนมนุษย์ได้ตระหนักและหาแนวทางแก้ไข อันเป็นหนึ่งในพันธกิจสำคัญในการสร้างสรรค์และจรรโลงสังคมของกวี

ในการถ่ายทอดอารมณ์ รวมถึงการชี้ปัญหากระตุ้นเตือนให้สังคมตระหนักถึงปัญหา และเสนอแนะแนวทางแก้ไขที่จรรโลงสังคมของกวีนั้น การอ้างถึงเป็นหนึ่งในกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมสัมพันธ์ประสบการณ์ อารมณ์ ความรู้สึกต่างๆ ระหว่างกวีกับผู้อ่าน ก่อให้เกิดพลังที่จะสร้างอารมณ์สะท้อนใจได้เป็นอย่างดี จากการศึกษาพบลักษณะการอ้างถึงที่หลากหลาย สามารถจัดจำแนกได้ ๓ ประเภท คือ การอ้างถึงวรรณกรรมอื่น การอ้างถึงบุคคล และการอ้างถึงเหตุการณ์ ดังจะแสดงให้เห็นในบทต่อไป